

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนต้นแบบหนึ่งในหลาย ๆ ชุมชนที่มีบทเรียนมากมายในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งและก้าวหน้า ในอดีตที่ผ่านมา หนองสาหร่ายเป็นชุมชนที่มีการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรทั้งปลูกข้าว ปลูกข้าวโพด อ้อย เลี้ยงวัวเนื้อ เป็นต้น เส้นทางในการทำกินของชาวบ้านที่หนองสาหร่าย ก็ไม่แตกต่างไปจากเกษตรกรพื้นที่อื่นเท่าใดนัก ทำนา ปลูกพืชไร่ กู้เงินมาทำกิน และสุดท้ายก็มีหนี้สินก้อนโต ในปี พ.ศ. 2523 ภายหลังจากคลองชลประทานเปิดใช้ ชาวบ้านทำนามากขึ้น วิธีการทำการเกษตรของชุมชนหนองสาหร่ายก็เริ่มเปลี่ยนไป มีการเร่งปลูก เร่งผลิต เร่งใส่ปุ๋ยเคมี ต่างคนต่างทำให้ผลผลิตของตนดีที่สุด สุดท้ายแล้วสิ่งดี ๆ เช่น การลงแขก ก็เริ่มหายไปจากชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ม.ป.ป.)

สภาพที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มรู้สึกตัวว่าชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจอยู่และจากจุดนี้เอง ชุมชนจึงเริ่มกำหนดทิศทางการทำงานชุมชน ด้วยมุ่งหวังจะสร้างชุมชนที่อยู่ดีมีสุขให้เกิดขึ้น เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสุขภาพชุมชน ที่ทำงานผ่านกลไกของอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมจากชาวชุมชน ให้ข้อมูล ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จากเรื่องสุขภาพใกล้ตัว ใกล้ครอบครัว เกิดการขยายขยายเกิดการรวมกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพ นำไปสู่เส้นทางการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนขึ้น ในปี พ.ศ. 2540 ก่อเกิดการรวมคน รวมเงินในชุมชนขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้เกิดกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน แม้ว่าในช่วงแรกจะมีไม่กี่กลุ่ม แต่กระบวนการประชุมปรึกษาหารือระหว่างชาวชุมชนเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ประกอบกับมีพื้นฐานการทำงานเรื่องสุขภาพชุมชนของอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน ทำให้เกิดการสร้างแกนนำ สร้างตัวแทนกลุ่มขึ้นมาจากกระบวนการดังกล่าว ขณะเดียวกัน การเกิดขึ้นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่าย (อบต.) กลายเป็นกลไกหนุนเสริมที่สำคัญยิ่งของชุมชน โดย อบต.ชุดแรกที่เข้ามาบริหารจัดการชุมชน ได้วางรากฐานการทำงานพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เป็นหน่วยสนับสนุนงานพัฒนาชุมชนทั้งในด้านกำลังคน กำลังคิด และกำลังทุน เส้นทางการพัฒนาชุมชน

หนองสาหร่ายที่ได้ส่งสมมาตลอดหลายปี จึงปรากฏรูปธรรมชัดเจนขึ้น มีการประสานความร่วมมือทำงานเชื่อมโยง จากวงประชุมแกนนำ ตัวแทนกลุ่ม พัฒนาจนเกิดสภาผู้นำโดยมีตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ เช่น ตัวแทนกลุ่มเด็ก เยาวชน ตัวแทนผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ตัวแทนกลุ่มสตรี ตัวแทนกองทุนหมู่บ้าน ตัวแทนกลุ่มค้าขาย ตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ในแต่ละหมู่บ้านเข้ามาทำงานในสภาผู้นำ หมู่บ้านละประมาณ 8-10 คน ตามสัดส่วนกลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน

สภาผู้นำหนองสาหร่าย ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรึกษาหารือกันอย่างมีทิศทางมากขึ้น เอาปัญหาจากแต่ละหมู่บ้านเข้ามาร่วมคุย ร่วมคิด ร่วมแก้ จากการวิเคราะห์หารือกันระหว่างกลุ่มตัวแทน ทำให้ชุมชนมองเห็นเป้าหมายเส้นทางเดินร่วมกันว่า อยากจะพัฒนาชุมชน อยากจะแก้ไขปัญหาชุมชน สร้างให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา

ชุมชนหนองสาหร่ายเองไม่ได้หยุดนิ่งที่จะเรียนรู้ ซึ่งชุมชนได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนที่ประสบผลสำเร็จตามที่ต่าง ๆ เช่น ชุมชนไม้เรียง จ.นครศรีธรรมราช ชุมชนบ้านหนองกลางดง กิ่งอำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น การได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหลายที่พบว่า เครื่องมือสำคัญที่หลายชุมชนใช้ในการจัดการตนเองนั้น คือ แผนแม่บทชุมชน ทำให้ชุมชนหนองสาหร่ายได้เกิดความต้องการจะทำแผนแม่บทชุมชนของตนเองบ้าง จนกระทั่งปี พ.ศ.2545 กระบวนการทำแผนแม่บทชุมชนก็เกิดขึ้น โดยมีความร่วมมือร่วมมือจากองค์กร หน่วยงานหลายแห่ง ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นกัลยาณมิตรของชุมชนหนองสาหร่าย ทั้งพัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏหลายแห่ง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) กระบวนการทำแผนแม่บทชุมชนเปรียบเสมือนกระจกบานใหญ่ที่สะท้อนให้คนในหนองสาหร่ายเห็นว่าสิ่งใดเป็นปัญหาและควรที่จะแก้ไขอย่างไร

กระบวนการจัดการนับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2546-2548 นำมาสู่การก่อเกิดกลุ่มกิจกรรมกว่า 93 กิจกรรม จัดแบ่งได้ 5 กลุ่มองค์กร ได้แก่ องค์กรการเงิน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารชุมชน กลุ่มสวัสดิการ ฯลฯ องค์กรด้านสุขภาพ (อสม.) เช่น กลุ่มกิจกรรม to be number one กลุ่มออกกำลังกาย ชมรมสุขภาพ ฯลฯ องค์กรกลุ่มอาชีพ 11 อาชีพ เช่น กลุ่มปลูกข้าว กลุ่มปลูกอ้อย กลุ่มปลูกข้าวโพด กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มค้าขาย ฯลฯ องค์กรด้านพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มการศึกษา เป็นต้น

เส้นทางการทำงานชัดเจน กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ทำงานเชื่อมโยงกัน ขณะที่ชุมชนกำลังขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน กระบวนการทำงานที่จะบ่มเพาะ สร้างรากฐาน ความเข้มแข็งให้แก่เด็กและเยาวชนก็เป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนให้ความสำคัญ มีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรการบันทึกรายรับ-รายจ่ายโดยเยาวชน โดยหัวใจของหลักสูตรคือ การวางแผนชีวิต การใช้

จ่ายเงิน บ่มเพาะสร้างทัศนคติในการใช้เงินอย่างมีระบบ รู้จักการออม หลักสูตรโรงเรียนวันพุทธ ที่ทุกวันพระ เด็ก ๆ ทุกคนต้องไปทำบุญ สร้างเสริมนิสัยการไหว้ การเคารพนบนอบผู้หลักผู้ใหญ่ หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง และการค้นหาคุณงามความดีในหลายระดับ ตั้งแต่ตนเอง ชุมชน ตำบล จังหวัด และโลก เพื่อเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต

กระบวนการต่าง ๆ ที่มีอยู่หลากหลายจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั่นก็คือ กระบวนการที่จะอำนวยความสะดวกให้ผู้คนเกิดการค้นพบตัวเองและสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ได้ในเวลาเดียวกัน ในท้ายที่สุดแล้วระบบ (ชุมชน) ทั้งหมดต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าวด้วย สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นไม่ได้ด้วยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกที่เป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งเท่านั้น (มาคาเรต เจ. วีตเลย์, 2550, น. 56)

ผลของการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนก่อให้เกิดพลังของสำนักแห่งความเป็นชุมชน มีเป้าหมายร่วมและส่งเสริมธรรมเนียมแห่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขนำไปสู่การฟื้นฟูให้ความเป็นชุมชนกลับมามีชีวิตชีวาที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดหรือพัฒนาขึ้นในระหว่างหรืออาจเกิดหลังจากที่คนได้มาทำงานร่วมกัน โดยหาสิ่งที่เชื่อมโยงบุคคลเข้าด้วยกัน เสริมสร้างให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การที่บุคคลสามารถเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น ๆ ได้ จะทำให้ตัวเขาเองเกิดความตระหนักในเรื่องที่เกี่ยวกับผู้อื่นมากขึ้นและเป็นการตรวจสอบตนเองด้วยอีกทางหนึ่งเช่นกัน (ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์, 2552, น. 2)

ธนาคารความดีของหนองสาหร่าย เป็นสิ่งหนึ่งที่คนในหนองสาหร่ายร่วมกันคิดร่วมกันสร้างให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของคนในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากธนาคารทั่วไป เพราะการที่จะกู้เงินจากธนาคารทั่วไบนั้น จะต้องใช้หลักทรัพย์มาค้ำประกัน และต้องมีผู้ค้ำประกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินกู้ตามที่ต้องการ แต่ธนาคารความดีของหนองสาหร่ายนั้น ไม่จำเป็นต้องใช้หลักทรัพย์มาค้ำประกัน ไม่ต้องมีผู้ค้ำประกัน แต่เป็นการค้ำประกันตนเองโดยใช้ความดีที่ตนเองทำ เป็นการสร้างคุณค่าให้กับตนเองโดยยึดเอาความดีเป็นที่ตั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเอง ซึ่งเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยยกระดับจิตใจของคนในชุมชนให้เข้าถึงเรื่องคุณธรรม ความดี ความสุข มากกว่าการนึกถึงเรื่องความร่ำรวย การมีเงินมากมายในบางครั้งอาจจะไม่ได้นำมาซึ่งความสุขเสมอไป ชาวบ้านหนองสาหร่ายต้องการให้ตนเองอยู่อย่างมีความสุขโดยการประพฤติ ปฏิบัติความดี เพื่อให้ได้ซึ่งความสุขและการหลุดพ้นจากการเป็นหนี้

“ธนาคารตั้งอยู่ได้ด้วยใจความไว้วางใจระหว่างมนุษย์ มากกว่าสัญญาที่เป็นตัวกระดาศ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของธนาคารขึ้นอยู่กับพลังความสัมพันธ์ส่วนตัวของมนุษย์” (วิทยากร เชียงกุล, 2551, น. 66)

การสร้างธนาคารความดีให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมาเป็นอีกกระบวนการพัฒนาชุมชนหนึ่งที่คนชุมชนเป็นผู้กำหนดเองเป็นการเสริมสร้างพลังจากคนในชุมชน ธนาคารความดีจึงเป็นกลไกสำคัญที่ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาจากภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นเสมือนกิจกรรมในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดการนำทุนทางสังคมของชุมชนออกมาใช้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้แก่เรื่องของความไว้วางใจ (Trust) และความเข้าใจอันดีระหว่างกัน (Mutual Understanding) การมีค่านิยมร่วมกัน (Shared Values) การมีพฤติกรรมของสมาชิกที่อยู่ในรูปของเครือข่ายระหว่างคน (Human Networks) หรือระหว่างชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน (วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548, น. 34-35) ความเป็นชุมชนก็คงอยู่สม่ำเสมอไม่เสื่อมสลายไป

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ธนาคารความดีกับการพัฒนาชุมชน เพื่อที่ผู้ศึกษาจะได้ทราบเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการธนาคารความดีของชุมชนหนองสาหร่ายว่ามีโครงสร้าง วิธีการขั้นตอน อย่างไรและเพราะเหตุใดที่คนในชุมชนจึงหันมาสนใจในเรื่องของการใช้ความดีแก้ไขปัญหภายในชุมชน และจากการดำเนินงานธนาคารความดีผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนเป็นอย่างไร และส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนหนองสาหร่ายอย่างไร เพื่อให้ธนาคารความดีเป็นการส่งเสริมในเรื่องของการยึดถือคุณธรรมความดีในการดำเนินชีวิต เป็นการพัฒนาทั้งตนเอง ครอบครัว และชุมชนให้ดีขึ้น เกิดความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งตลอดไป และยังเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติดีแก่ชุมชนภายนอกอีกด้วย

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการธนาคารความดี หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนจากการดำเนินงานธนาคารความดี หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย ตำบลหนองสาหร่าย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาเรื่องธนาคารความดีกับการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษา หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษากระบวนการบริหารจัดการธนาคารความดีของตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1.1 ศึกษาความเป็นมาของธนาคารความดี

1.2 ศึกษาถึงโครงสร้าง วัตถุประสงค์ ระเบียบกติกาการฝาก หรือจัดบันทึกการทำ ความดี การบริหารจัดการธนาคารความดี การนำความดีออกมาใช้ค้ำประกันในการกู้ยืมเงิน การนำความดีมาจัดการปัญหาชุมชน ปัญหาอุปสรรคในการทำธนาคารความดี

2. ศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนจากการดำเนินงานธนาคารความดี

2.1 ด้านเศรษฐกิจ การจัดการภาวะหนี้สิน การเข้าถึงแหล่งทุนของคนในชุมชน

2.2 ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือ หมู่ที่ 4 บ้านหนองซุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เหตุผลในการเลือกศึกษา เนื่องจากหนองสาหร่ายเป็นชุมชนต้นแบบที่มีการสร้างตัวชี้วัดความดี เพื่อนำความดีเข้าถึงแหล่งทุนเป็นที่แรก และมีการก่อตั้งธนาคารความดีอย่างเป็นรูปธรรมและประสบความสำเร็จในการนำตัวชี้วัดความดีไปใช้ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงกระบวนการบริหารจัดการธนาคารความดี หมู่ที่ 4 บ้านหนองซุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

2. ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนจากการดำเนินงานธนาคารความดี การเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

3. ผลที่เกิดจากการศึกษา สามารถเป็นประโยชน์แก่ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเห็นความสำคัญของการดำเนินงานธนาคารความดี สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความสนใจในเรื่องของธนาคารความดีได้

นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการศึกษา

ชุมชน ในที่นี้หมายถึง หมู่ที่ 4 บ้านหนองซุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ความดี หมายถึง ความดี 22 ข้อที่ชุมชนหนองสาหร่ายได้ยึดถือปฏิบัติ ได้แก่ การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี, การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงดี, มีอาชีพดี มีความสุจริต, กลุ่มองค์กรดี, สวัสดิการดี, ครอบครัวอบอุ่น, สามัคคีดี, จิตใจดี, มีสัจจะ, เรียนรู้ดี, มีความกตัญญูดี, ปฏิบัติตามระเบียบ-กฎหมาย, ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี, ประหยัด/อยู่แบบพอเพียง, มีการเก็บออมดี, นิยมไทยใช้ของไทย, มีวิถีชีวิตตามหลักประชาธิปไตย, มีวินัยดี, ตรงเวลา, การละเว้นสิ่งเสพติดและอบายมุข, มีมารยาทและวัฒนธรรมไทยที่ดี, การมีส่วนร่วมดี

ตัวชี้วัดความดี หมายถึง สิ่งที่บ่งชี้หรือสะท้อนถึงการดำเนินชีวิต การปฏิบัติงาน ชุมชนร่วมกันโดยอาศัยคุณธรรม คุณงามความดี เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของคนในชุมชนหนองสาหร่าย

สถาบันการเงินชุมชน หมายถึง กลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชนในตำบลหนองสาหร่าย เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการออม การกู้ การแบ่งปันผลประโยชน์และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยมีคณะกรรมการสถาบันการเงินชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ

ธนาคารความดี หมายถึง ธนาคารที่รับฝากความดีแทนการรับฝากเงินของตำบลหนองสาหร่าย ประชาชนคนใดทำความดีก็นำมาจดไว้ในธนาคารเพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนรักษาคุณธรรมและความดีงามให้อยู่คู่กับชุมชนไว้อย่างยาวนาน